ANTIQUITATES MATHEMATICAE
Vol. 19, 2025, p. 413–418
doi: 10.14708/am.v19i1.7388

REVIEWS

Jan Woleński (Rzeszów)

O słowniku biograficznym matematyków polskich

Streszczenie. Tekst jest recenzją (a właściwie, przedstawieniem z pewną liczbą uwag krytycznych) książki *Słownik biograficzny matematyków polskich*, pod red. Romana Dudy, wydanej przez Polską Akademię Umiejętności w 2024 roku w Krakowie ([3]).

Klasyfikacja tematyczna AMS (2020): 01A60, 01A70, 01A73, 00A17.

Słowa kluczowe: matematycy polscy.

Recenzowany tom (dalej będę używał skrótu *Słownik*) obejmuje blisko 1800 haseł biograficznych matematyków polskich działających od wczesnego średniowiecza do naszych czasów. Większość haseł została opracowana przez redaktora naukowego, niekiedy we współpracy z innymi osobami. Pełna lista autorów znajduje się na s. XXXII–XXXIII i obejmuje 51 nazwisk. Ponadto materiał erudycyjny obejmuje rozmaite materiały źródłowe związane z tematem *Słownika*, mianowicie

(a) czasopisma i serie wydawnicze (s. XV-XVII),
(b) bibliografie (s. XVII-XVIII),
(c) wybrane, tj. ważniejsze encyklopedie i kolekcje bibliograficzne (s. XVIII–XIX),
(d) pozostałe encyklopedie, zbiory biogramów oraz książki i artykuły (s. XX–XXIX),
(e) wykaz instytucji matematycznych (s. XXIX-XXXI).

Na końcu jest zamieszczony wykaz źródeł ilustracji (s. 495–516; zdecydowana większość haseł jest zaopatrzona w fotografie lub inne podobizny).

Jak zwykle w opracowaniach typu *Słownik* pojawia się kwestia kryteriów wyboru haseł. Kwestia ta jest wyjaśniona w „Słowie wstępnym" napisanym przez redaktora tomu (s. VII–IV). Roman Duda zwraca uwagę na historyczną ewolucję znaczenia słowa „matematyk". Niemniej jednak, jak podkreśla (s. IX) termin ten

> zawsze oznacza [...] człowieka, który zostawił ślad w rozwoju kultury matematycznej, a więc bądź sam był twórczy i wnosił do matematyki coś nowego bądź działalność jego była twórcza, obejmując np. dokonywanie przekładów dzieł obcych czy opracowywanie własnych podręczników, bądź w jakiś jeszcze inny sposób matematykę skutecznie promował, a podejmowane przez niego działania sprawiały, że jego wpływ na matematykę wybijał się ponad przeciętność i był korzystny.

Autor tych słów podkreśla, że zakres pojęcia matematyka nie jest ostry i stosownie do tego *Słownik* uwzględnia nie tylko matematyków w ściślejszym sensie, tj., mówiąc językiem dzisiejszym, zajmujących matematyczne stanowiska akademickie, ale również szkolnych nauczycieli matematyki, filozofów, przyrodników różnych dziedzin, ekonomistów czy nawet literatów (Prus, Tuwim). Można to nazwać otwartą koncepcją matematyki. Pozwolę sobie na osobiste wspomnienie. Jedno z haseł dotyczy Wiktora Arvaya, krakowskiego nauczyciela matematyki. Przyjaźniłem się z jego wnukiem, Zdzisławem. Gdy zainteresowałem się logiką matematyczną na I roku studiów prawniczych, Zdzisiek dał mi kilka książek z biblioteki jego dziadka, m. in. prace Witolda Wilkosza z podstaw matematyki.

Drugi problem kryterialny, to rozumienie frazy „matematyk polski". I w tym przypadku *Słownik* przyjmuje dość raczej szeroką (czy też otwartą) koncepcję, w zasadzie taką, jaka została zrealizowana w książce Romana Dudy *Matematycy XIX i XX wieku związani z Polską* z 2012 roku ([2]). Z jednej strony matematyka ma charakter globalny, tj. jej kształt jest niezależny od tego, gdzie jest tworzona, ale z drugiej strony, stanowi naukowy dorobek danego narodu i tym samym należy do jego kultury. Historia Polski ostatnich 200 lat, tj. okresu bujnego rozwoju matematyki, sprawiła (zabory, wojny, antysemityzm, sytuacja ekonomiczna, ideologizacja nauki po 1945 r.), że wielu matematyków jakoś „związanych z Polską" urodziło się poza jej granicami z powodu emigracji rodziców lub rozpoczynało swą działalność naukową (a nawet studiowało) poza Polską. Wielu także wyemigrowało z Polski w sytuacji, gdy już byli kwalifikowanymi matematykami. Mam jednak wątpliwości, czy rezultat zastosowania tej koncepcji w *Słowniku* nie jest zbyt szeroki. Za matematyków polskich zostali uznani, m.in. Richard Courant, Zofia Kowalewska, Mikołaj Łobaczewski czy Emil Post. Są oczywiście pewne powody dla ich kwalifikacji jako matematyków(czek) polskich (miejsce urodzenia, korzenie rodzinne), ale to chyba nie wystarcza. Alfred Tarski zauważył (*Słownik* podaje tę anegdotę w stosownym haśle), że Post jest jedynym logikiem, który osiągnął ważne wyniki w rachunku zdań, a nie

ma nic wspólnego z Polską, ten odparł, że urodził się we wschodniej Polsce. Abraham Robinson, wybitny logik, przyszedł na świat w Wałbrzychu, ale nikt go nie zalicza do polskich matematyków. Można zrozumieć chęć do podkreślania polskiego udziału w historii nauki, w tym przypadku matematyki, ale uważam, że *Słownik* nieco przesadził w tym względzie. Proponowałbym, aby odróżniać znaczenia określeń „naukowiec polski" i „naukowiec związany z Polską". Courant, Kowalewska, Łobaczewski, Post czy Robinson, byli związani z Polską, ale nie byli matematykami polskimi.

Ponieważ zakres terminu „matematyk" został ustalony na użytek *Słownika* szeroko i z góry przyjęto, że jest nieusuwalnie nieostry, trudno oczekiwać, że zbiór biogramów jest w nim kompletny. Pozwolę sobie na niejakie uzupełnienie, przy czym od razu zaznaczam, że podana niżej lista nazwisk dotyczy (z jednym wyjątkiem) filozofów i logików (w szerszym znaczeniu, tj. zajmujących się semantyką i metodologią nauk). Oto alfabetycznie ułożony wykaz osób, których biogramy powinny znaleźć się w *Słowniku*:

- Tadeusz Bromek (matematyka, statystyka),
- Izydora Dąmbska (filozofia, logika),
- Bolesław Gawecki (filozofia),
- Bolesław Iwanuś (logika),
- Jacek Kabziński (logika),
- Jerzy Kalinowski (logika),
- Stanisław Kamiński (logika),
- Leon Koj (logika),
- Maria Kokoszyńska-Lutmanowa (logika),
- Antoni Korcik (historia logiki),
- Janina Kotarbińska (logika),
- Tadeusz Kubiński (logika),
- Jerzy Kuczyński (logika),
- Joachim Metallmann (filozofia),
- Edward Poznański (filozofia, logika),
- Marian Przełęcki (logika),
- Juliusz Reichbach (logika)
- Stanisław Schayer (historia logiki, zwłaszcza indyjskiej),
- Zygmunt Schmierer (logika),

- Franciszek Smolka (logika),
- Kazimierz Sośnicki (logika),
- Barbara Stanosz (logika),
- Klemens Szaniawski (logika, teoria rozumowań statystycznych),
- Andrzej Zabłudowski (logika),
- Stanisław Zachorowski (logika),
- Zdzisław Ziemba (logika),
- Zbigniew Zwinogrodzki (logika),
- Ewa Żarnecka-Biały (logika).

Kryterium jest takie, że jeśli w *Słowniku* są zamieszczone biogramy Jana Franciszka Drewnowskiego i Jana Salamuchy, to każda osoba wymieniona na powyższej (na pewno niekompletnej) liście też zasługuje na takie uhonorowanie. Pozwolę sobie również na uzupełnienie bibliograficzne, niejako *pro domo sua*. W 2022 r. ukazał się *Lekskon logików polskich 1900-1939* ([4]). Rok później wyszło II wydanie mojej książki *Filozoficzna szkoła lwowsko-warszawska* ([7]) – ta edycja zawiera trochę uzupełnień personalnych, a więc takich, które wiążą się treścią *Słownika*.

Poszczególne hasła w *Słowniku* różnią się objętością w zależności od znaczenia danej osoby w dziejach matematyki (w rozumieniu przyjętym przez R. Dudę). Zawierają podstawowe dane biograficzne: daty i miejsca urodzin i śmierci, relacje rodzinne, przebieg kariery akademickiej lub innej zawodowej, informacje o pobytach w Polsce i poza nią, w szczególności o przypadkach emigracji, opis działalności naukowej i jej znaczeniu, wzmianki o publikacjach i w niektórych wypadkach szczegóły dotyczące działalności politycznej i rozmaitych pozanaukowych zainteresowaniach, w tym hobbystycznych. To i owo można by uzupełnić, np., że Henryk Hiż pracował w dziale szyfrów Komendy Głównej AK, a Andrzej Pelczar grywał ze studentami w piłkę nożną, także jako prorektor UJ, ale trudno czynić jakiś zarzut z powodu nieuniknionej fragmentaryczności haseł. Natomiast dziwią takie informacje, że np. Józef Pepis, Moses Presburger czy Mordechaj Wajsberg stracili życie (zaginęli) w nieznanych okolicznościach po wkroczeniu Niemców. Otóż, chociaż dokładne daty i miejsca ich śmierci nie są znane, wiadomo, że, jako Żydzi, byli ofiarami Holokaustu i zostali eksterminowani w ramach tzw. ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej. Można mieć też zastrzeżenia, co do niektórych stwierdzeń, np. w haśle o Tadeuszu Kotarbińskim czytamy, że jego główne dzieło, mianowicie *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk* ([6]) to rzecz popularna. Nieprawda, to książka, jak najbardziej profesjonalna, podręcznik do przedmiotu „Główne zasady

nauk filozoficznych" wykładanego w polskich uniwersytetach w okresie międzywojennym. Brak jest wzmianki o *Wykładach z dziejów logiki* ([5]), drugim (po *Formale Logik* Innocentego Bocheńskiego ([1]), dziele wydanym w 1956 r.) całościowym ujęciem historii myśli logicznej, opracowanym z punktu widzenia logiki współczesnej.

Przy rozmaitych, raczej drugorzędnych uwagach krytycznych, nie ma wątpliwości, że *Słownik* zasługuje na bardzo wysoką ocenę. Przedstawia i popularyzuje polski dorobek w dziedzinie matematyki, bodaj najważniejszej dziedziny w dziejach naszej nauki. Benoît Mandelbrot (jeszcze jeden z matematyków, którzy urodzili się w Polsce, ale studiowali i pracowali poza nią) zadał (informacja od Zbigniewa Semadeniego) na jednej z konferencji matematycznych pod koniec XX w. pytanie

Jaka była najważniejsza data w historii matematyki XX w.?

i ku zaskoczeniu zebranych odpowiedział, że był nią rok 1918, tj. odzyskania przez Polskę niepodległości. Nawet, jeśli uznamy tę opinię za jakoś przesadzoną, to nie ma wątpliwości, że osiągnięcia matematyki w Polsce były ekstraordynaryjne w skali światowej. Można potraktować *Słownik* jako dokumentujący trafność opinii Mandelbrota, nawet po sprowadzeniu jej do bardziej realistycznego wymiaru.

Bibliografia

[1] J. M. Bocheński. *Formale Logik*. Orbis Academicus, Freiburg: Verlag Karl Alber, 1956. Zbl 0070.00712. Cytowanie na str. 417.

[2] R. Duda. *Matematycy XIX i XX wieku związani z Polską*, volume nr 3427 of *Acta Universitatis Wratislaviensis*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2012. ISBN 9788322933169. Cytowanie na str. 414.

[3] R. Duda, editor. *Słownik biograficzny matematyków polskich*. Słowniki biograficzne uczonych polskich. PAU, Kraków, 2024. Cytowanie na str. 413, 418.

[4] A. Dąbrowski, M. Hoły-Łuczaj, A. Schumann, K. Szocik, and J. Woleński. *Leksykon logików polskich 1900–1939*. Copernicus Center Press, 2022. Cytowanie na str. 416.

[5] T. Kotarbinski. *Wykłady z dziejów logiki*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Wrocław, Łódź, 1957. Cytowanie na str. 417.

[6] T. Kotarbiński. Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk [Elements of the theory of knowledge, formal logic and methodology of the sciences]. *Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich*, 1929. Cytowanie na str. 416.

[7] J. Woleński. *Filozoficzna Szkoła Lwowsko-Warszawska*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 2023. Cytowanie na str. 416.

About the biographical dictionary of Polish mathematicians

Jan Woleński

Abstract. The text is a review (or rather, a presentation with a number of critical remarks) of the book *Biographical Dictionary of Polish Mathematicians*, edited by Roman Duda, published by the Polish Academy of Arts and Sciences in Kraków in 2024 ([3]).

Mathematics Subject Classification AMS 2020: 01A60, 01A70, 01A73, 00A17.

Key words and phrases: mathematics and mathematicians in Poland.

Jan Woleński
Wyższa Skoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie
Katedra Nauk Społecznych
Sucharskiego 2, PL-35-225 Rzeszów
E-mail: j.wolenski@iphils.uj.edu.pl
Communicated by: Małgorzata Terepeta

(Zgłoszona: 15 kwietnia 2025; Wersja końcowa: 10 maja 2025)